

Förord

Natur i fokus gör skolexkursioner längs åar i Skåne. Under exkursionerna brukar eleverna få höra en historia om en familj som levde vid ån för 200 år sedan. På den tiden såg livet annorlunda ut. Landskapet såg också annorlunda ut i Skåne. Det var mera varierande med flera åar och bäckar, våtmarker, hagar och ängar.

Eftersom man var fattig och behövde mera åkermark så började man dika ut. Man rätade ut åar och bäckar eller lade ner dem i rör under marken. Man ledde bort vattnet från våtmarkerna och gjorde om det till åkermark. Men vi och vår natur behöver det öppna vattnet. Många av våra idag hotade växter är beroende av våtmarker och mark som regelbundet svämmas över längsmed åar och bäckar. När vattnet snabbt transporteras i dräneringsrör och uträtade diken så hinner inte näring renas bort på samma sätt som när vattnet stannar upp i våtmarker eller slingrande bäckar. Det leder till övergödning i havet.

Regnvattnet har ingenstans att ta vägen och svämmas ut över vägar och ner i folks källare. Istället för att fylla rymliga våtmarker och bäck och åfåror och kunna vara till nytta vid kommande torrperioder.

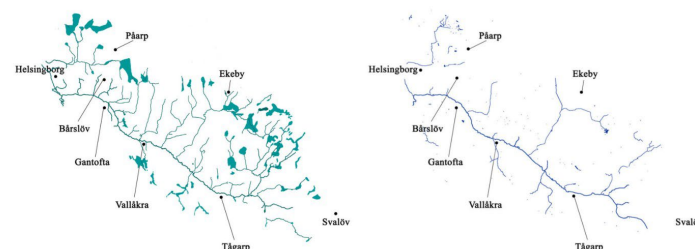
Vattenråden i Skåne jobbar med åtgärder och restaureringar av vattendrag. Denna berättelse, som har de yngre som målgrupp, är till för att tydliggöra hur landskapet har förändrats och varför. Berättelsen har vuxit fram under exkursionerna och deltagande elever har ritat illustrationerna.

Se t hö en karta över Råån före och efter utdikningarna.

Text: Inna Ljungblom

Illustrationer:

OBS Detta är ett utkast av boken!

Familjen vid ån

Det var en gång en familj som bodde vid en å i Skåne för länge, länge sedan. Det var i början av 1800-talet. På den här tiden bodde de flesta människor i Sverige ute på landet. I stället för att gå till affären, så fick man oftast maten från sin egen gård där man odlade och hade djur.

Denna familjen bodde i ett litet rödmålat hus med äppelträd ikring. Intill huset fanns en liten ladugård och ett utedass. Familjen hade två kor, en arbetshäst, några grisar och ett par höns. Fem barn bodde på gården. Två gick i skolan och de övriga tre hjälpte till hemma på gården.

Runt gården rann det många små bäckar och där fanns många kärr med vass där olika fåglar satt och sjöng. Grodorna kväkte högt om våarna och storkarna gick och plockade grodor och andra smådjur i vattnet. Rådjur, harar och andra djur hittade skydd och vatten vid ån. Familjen både fiskade och jagade vid ån.

Mamman och pappan i familjen arbetade hårt i sina små trädgårdsland och på sina åkrar som omgärdades av alla de små bäckarna och våtmarkerna.

På hösten skördade man och det man inte åt upp lade man ner i källaren under huset för att spara till vintern. Där var det svalt även på sommaren. På denna tiden fanns inga kylskåp. Man hade ju ingen el. Lampor hade man inte heller i huset, eftersom man inte hade el. På kvällarna var det svart som natten ute. Inne i huset tände man stearinljus.

Så småningom blev det vinter. Det kom mycket snö. Familjen satt mest inne vid elden och lagade redskap och sydde kläder. En dag - det var i februari - bad mamman pappan i familjen att gå ner i källaren för att hämta upp potatis så att hon kunde laga lite mat. Javisst, sa pappan och tog på sig rocken och träskorna och gick ut. Man fick gå runt huset för att komma ner i källaren. Men - så länge han var borta!! Vart hade han tagit vägen?? Mamman och barnen väntade och väntade och blev till sist lite oroliga!

Efter ett litet tag slogs dörren upp med en smäll och pappan stod där - han såg helt chockad ut. "Ni måste följa med ner i källaren - någonting hemskt har hänt nere i källaren!!" sa pappan. Familjen blev förskräckta och alla följde med ner i källaren.

Nere i källaren ledde pappan fram dem till korgen där potatisen brukade ligga. De tittade ner i den - och vad fick de se - om inte fullt med små, små möss i bingen! Och de hade ätit på varenda potatis...!

Mamman såg ut på snön och mörkret där ute. Detta var den enda maten de hade för att klara resten av vintern...!!

Familjen gick in i huset igen. Barnen fick gå och lägga sig utan mat den kvällen. Föräldrarna satt uppe vid ett stearinljus vid bordet och pratade.

”Det blir väl ingen annan råd än att vi får gå till grannen och låna potatis”, sa mamman.

”Ja”, sa pappan. ”Du - jag har länge gått och tänkt på en sak. Du vet de där båtarna som folk åker med – över till det där landet Amerika..” De säger att där finns det hur mycket mark som helst! Det är bara att ta – man får marken gratis! Skulle inte det bli bättre för barnen?”

”Amerika??” Nej, nej”, sa mamman. ”Inte åker jag då iväg till Amerika!! Och lämna våra gamla föräldrar här!! Vem ska ta hand om dem?”

”Ok”, sa pappan. Jag går över till grannen imorgon och ser om vi kan låna potatis av honom så att vi klarar oss över vintern!

På den här tiden åkte många människor i Sverige till Amerika, eftersom de var så fattiga. Det var svårt att klara sig på det som marken gav. På resan över till Amerika bodde folk i lastutrymmet i segelfartyg. Det tog flera månader. Det var en farlig resa. Ibland gick sjukdomar på skeppet och ingenstans hade man att ta vägen. Det var inte säkert att det fanns medicin. Senare kom ångbåtar och det blev mycket lättare att resa till Amerika.

En femtedel av Sveriges befolkning utvandrade till Amerika från mitten av 1800-talet och början av 1900-talet.

Dagen därpå gick pappan över till grannen. Jodå – han fick en säck potatis. Men grannen hade sju barn, så han hade det inte så lätt han heller. Innan pappan gick sa grannen:

”Men du - kom tillbaka när det börjar våras. Jag har en idé!”

Vad skulle det kunna vara, tänkte pappan. Pappan gick hem med potatisen och familjen klarade sig över vintern. Så småningom, när det började våras, gick pappan över till grannen. Han ville ju visa något! Grannen gick in i huset och han kom ut med - ett lerrör!!

”Vad ska vi med det till”, sa pappan. ”Jo, kom här ska jag visa dig”, sa grannen. Så gick han ut i ladan – där hade han en hel skottkärra med rör. Han tog med sig två spadar och de gick ut till en bäck som slingrade sig fram utanför huset.

”Nu gräver vi”, sa grannen. Och så grävde de – ett rakt dike tvärs över alla slingor. Vattnet rann ner i det raka diket istället för att rinna i den slingrande bäckfåran. De tog jorden och fyllde igen slingorna där bäcken förut hade runnit. Så tog de lerrör och la ner dem i diket – tätt efter varandra så att de bildade ett långt rör – som slutade i ån. Nu började vattnet rinna inne i röret istället. De täckte röret med jord.

Nu kunde man inte längre se vattnet längre! Det rann inne i röret under marken och ut i ån!

”Du kan få den här marken av mig”, sa grannen. ”Du kan få odla här.”

Pappan såg glad ut – mera åkermark!!

”Nu går vi bort till det här kärret och leder bort vattnet”, sa grannen. Och så gjorde de det. De grävde diken bland vassen och lade ner rör så att vattnet rann i rören under marken och ut i ån.

Nu fick de båda familjerna mer mark att odla.

Familjen med de fem barnen fick barnbarn – och barnbarnsbarn – och barnbarnbarnsbarn. De fortsatte att dika ut marken så som pappan och grannen hade gjort. Så småningom så fanns det inte så mycket våtmarker kvar och hälften av alla bäckar och åar var borta! Vattnet leddes iväg i rör under marken istället – eller i raka diken mellan åkrarna. Så mycket åker det fanns nu!

Tiden gick och familjen vid ån hade tillslut barnbarnbarnbarnsbarn. Denna familj hade två barn. De var födda år 2013 och 2015.

Denna familj bodde i en helt annan värld. Nu bodde de flesta människorna i städer och inte ute på landet. Man gick och köpte sin mat i affär. Pappan jobbade på kommunen och mamman på banken.

En fin sommardag skulle familjen åka till Lomma för att bada. Det var en jättefin sommardag. De gjorde i ordning fika-korg och åkte dit. Men, vad var det som flöt i vattnet...något grönt...alger....!! Här kan vi ju inte bada, tyckte barnen. Varför är det såhär??

Mamman och pappan berättade att förr hade det funnits mycket vatten överallt, men sedan hade man dikat ut åarna och bäckarna för att man var fattig och ville ha åkermark. Nu rann vattnet rakt ut i åarna via rören under marken. Då hann det inte renas. All gödning som läckt ut från åkrarna åkte med vattnet och hamnade i ån som sedan rann ut i havet vid Lomma. Alger är ju små, små växter som lever i vattnet och de ÄLSKAR näring och hade därför blivit jättemånga. Havet hade blivit alldeles grönt och inte alls så trevligt att bada i!

"Men kan man inte göra något åt alla algerna här då", sa barnen. "Så här vill vi inte ha det!!" Den yngsta flickan försökte hindra sin hund att dricka av vattnet. Vissa små alger kan bilda gifter som kommer ut i vattnet och det kan vara farligt för hundar!

"Jodå, det kan man", sa föräldrarna. De berättade att nu grävde man upp lerrören så att bäckarna och våtmarkerna fick komma tillbaka igen. Växterna i bäckarna och våtmarkerna tar upp näring så att vattnet blir renare och inte lika näringsrikt. När vattnet stannar upp i en våtmark så faller också jordpartiklar i vattnet ner till botten och vattnet blir renare och klarare. Dessutom finns det många växter och djur som behöver bäckar och våtmarker för att leva och de trivs mycket bättre när vattnet kommer tillbaka.

Man har gjort över 60 nya våtmarker längs Råån och lika många längs många andra åar i Skåne. Man gör åar och bäckar slingriga igen – då blir det mera å. Och vattnet saktar ner och blir klarare och renare när det grumliga faller ner till botten.

Berättelsen ovan är väldigt förenklad. Många saker händer i dammen som gör att vattnet renas. Denitrifikationsbakterier omvandlar t ex vattenbundet kväve till kväve i gasfas som bubblar upp i luften. Man tar också bort vandringshinder och lägger ut lekgrus för fisk. Det är bra att grenar och stenar ligger kvar i ån. Man ska inte rensa bort allt. I små skrymslen trivs småkryp och de är bra föda för fisk.

Komplettera berättelsen genom att titta på en video om vad som har hänt med våra åar i Skåne under de senaste 200 åren! Det finns exempel under "Länkar" på naturifokus.se. Läs i broschyren "En renare å, ett rikare landskap, ett renare hav" som ligger på samma sida.

Lycka till!

Efter exkursionen – låt eleverna skriva ner en berättelse om en familj vid ån förr i tiden med egna ord. Alternativt – låt dem rita till ovanstående berättelse!

©Inna Ljungblom, Natur i fokus